

Studium interwencji

Reagowanie na zachowania uczniów zakłócające pracę w czasie lekcji

Poziom interwencji:

Oddziaływanie na nauczycieli specjalistów; Oddziaływanie na nauczycieli;
oddziaływanie na dziecko/ucznia; Oddziaływanie na zespół klasowy;

Etap edukacyjny:

szkoła podstawowa klasy 1–3, szkoła podstawowa klasy 4–8, szkoła
ponadpodstawowa

Kategoria interwencji:

metoda pracy z grupą, interwencja szkoleniowa (kierowana do nauczycieli danej
szkoły)

Problem:

Zdarza się, że pewne zachowania uczniów, w tym uczniów ze zróżnicowanymi
potrzebami edukacyjnymi, utrudniają prowadzenie lekcji. Nauczyciel skupia się wtedy
na działaniach związanych z utrzymaniem porządku, ogranicza lub eliminuje metody
aktywizujące, które są niezbędne w klasie zróżnicowanej (zmienia strukturę lekcji)
i z tego powodu nie realizuje planowanych treści.

Próbując reagować na zachowania zaburzające tok lekcji, nauczyciel czuje się
zagubiony, przez co wybiera reakcję „na gorąco” – postępuje emocjonalnie, stosuje
kary itp. Te niewłaściwe sposoby reagowania niekorzystnie wpływają na wzajemne
relacje między nauczycielem a uczniami, co z kolei sprawia, że w klasie nie udaje się
zbudować atmosfery sprzyjającej uczeniu się, a dalsza praca wychowawcza może
okazać się niemożliwa.

Cele:

1. Rozwój u nauczycieli i specjalistów kompetencji zarządzania klasą w obszarze reagowania na zachowania uczniów utrudniające prowadzenie lekcji.
2. Rozwój u nauczycieli i specjalistów kompetencji z zakresu wspierania uczniów w zmianie zachowania.
3. Budowanie świadomości nauczycieli i specjalistów dotyczącej związku między sposobami reagowania przez nauczyciela a zmianą zachowań uczniów.

Ogólny opis interwencji:

W ramach interwencji specjalista przedstawi wychowawcom i nauczycielom przedmiotowym nowy sposób reagowania na zachowania utrudniające prowadzenie lekcji, oparty na systemie drobnych i konkretnych interwencji nauczyciela. System ten zostanie wprowadzony do repertuaru umiejętności nauczycieli i wykorzystany w klasach, w których pracują.

Aby zaprezentować nowe techniki i nauczyć ich wykorzystywania, specjalista zorganizuje warsztaty oraz przeprowadzi lekcje w klasie bądź symulację, modelując proponowany sposób reagowania na zachowania niepożądane. Następnie nauczyciele przy wsparciu specjalisty będą wprowadzać ten sposób reagowania na swoich lekcjach. Jest to kluczowy moment wdrażania interwencji, w trakcie którego nauczyciele będą potrzebowali wsparcia specjalisty.

Interwencja jest przeznaczona do pracy w klasie, w której uczą się uczniowie ze zróżnicowanymi potrzebami. Jej wdrożenie będzie jednak służyło poprawie atmosfery i osiąganiu lepszych efektów w każdej klasie. Jeśli w klasie zaistniał wcześniej konflikt między uczniami, należy najpierw podjąć działania umożliwiające wyjście z sytuacji konfliktowej.

Podstawy naukowe interwencji:

Zaproponowana interwencja opiera się na następujących przesłankach teoretycznych popartych licznymi badaniami opisywanymi w literaturze przedmiotu. Jeżeli klasa stanowi zróżnicowany zespół uczniów (pod względem poznawczym, rozwojowym, kulturowym itp.) niezbędne są szczegółowe planowanie lekcji oraz różnicowanie strategii nauczania i poziomu trudności zadań w zależności od potrzeb poszczególnych uczniów (Tomlinson, 2001). Są to dla nauczycieli praktyki nowe i jako takie stanowią wyzwanie. Nauczyciele, pracując z grupami zróżnicowanymi, obawiają się utraty kontroli nad klasą oraz dodatkowych utrudnień związanych z organizacją pracy (Bernstein, 2018). Podkreślają, że brak kompetencji związanych z zarządzaniem klasą w sytuacjach, gdy pojawiają się niepożądane zachowania uczniów, to największe wyzwanie, jakiemu muszą sprostać w swojej pracy (Westling, 2010). Trudności w tym obszarze doświadczają nie tylko młodzi nauczyciele, ale także doświadczeni, którzy wskazują je jako jedną z głównych przyczyn wypalenia zawodowego (Aloe, Amo, Shanahan, 2014). Różnicowanie metod pracy i dostosowywanie ich do potrzeb uczniów jest konieczne, ponieważ okazuje się, że niepożądane zachowania uczniów mogą być także konsekwencją nieadekwatnych metod i form pracy stosowanych w czasie lekcji (Armbruster i in., 2009). Ważne, aby nauczyciel był przygotowany do reagowania na zachowania niepożądane i nie musiał szukać pomysłu na reakcję „na gorąco”, ponieważ „badania i praktyka wskazują na to, że bardzo często w wypadku reakcji na niewłaściwe zachowania uczennic i uczniów powtarza się działanie, które nie przynosi skutku, co usztywnia sytuację, czyniąc ją jeszcze trudniejszą do rozwiązania” (Pyżalski, 2020, s. 7). Nauczyciel musi potrafić zareagować na kilka różnych sposobów, dobierając adekwatny sposób reakcji do zachowania, które chce skorygować (Pyżalski, 2022).

Strategia działania:

Specjalista zaprasza do współpracy nauczycieli, którzy pracują w klasach zróżnicowanych. Specjalista realizuje interwencję poprzez pracę z klasą/klasami (np. prowadzi lekcję bądź symulację i modeluje wprowadzane sposoby interwencji) oraz organizację warsztatów dla grupy nauczycieli. W kolejnym etapie nauczyciele

wdrażają poznane koncepcje, a specjalista zapewnia im wsparcie, pomaga rozwiązywać trudności. Do prowadzenia spotkań specjalista wykorzystuje treści opisane w przewodniku oraz poznane na szkoleniu. Warto, aby specjalista przed rozpoczęciem interwencji sprawdził, czy w klasie/szkole występowały lub występują zachowania przemocowe, szczególnie takie, które dotyczyłyby uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami.

Poniżej znajduje się opis kolejnych kroków realizacji interwencji.

Krok 1. Nawiązanie współpracy

Specjalista przedstawia w szkole możliwość współpracy w zakresie realizacji interwencji, np. w czasie rady pedagogicznej lub poprzez dziennik elektroniczny. Opisuje schemat interwencji obejmujący lekcję prowadzoną przez specjalistę bądź wychowawcę, warsztaty dla nauczycieli oraz wsparcie specjalisty udzielane nauczycielom w klasach. Specjalista może zachęcić nauczycieli do współpracy, odwołując się do zwiększających się wyzwań w pracy z uczniami ze zróżnicowanymi potrzebami. Warto też zapewnić, że proponowane w ramach interwencji metody to skuteczne sposoby do zastosowania w każdej klasie oraz że mogą one wpłynąć na efektywność prowadzonych lekcji. Specjalista powinien wyjaśnić, że będzie pracował wspólnie z nauczycielami, oferując wsparcie i prowadząc zajęcia w klasach. Trzeba jednak podkreślić, że warunkiem sukcesu jest wprowadzanie przez nauczycieli poznawanych narzędzi do ich praktyki. Specjalista prosi o zgłoszenie się chętnych nauczycieli, sam może także zaproponować udział konkretnym osobom. Uprzedza także, że w zależności od liczby chętnych praca może zostać podzielona na etapy.

Krok 2. Przeprowadzenie lekcji w wybranej klasie lub przeprowadzenie symulacji

Specjalista po zebraniu zgłoszeń od nauczycieli decyduje, w której klasie rozpocznie prowadzenie interwencji. Warto wybrać klasę, w której naucza jak największa grupa nauczycieli, którzy się zgłosili. Warto, aby specjalista mógł wcześniej przeprowadzić obserwacje lekcji w danej klasie, aby lepiej móc poznać uczniów oraz zrozumieć wyzwania, przed jakimi stoją nauczyciele. Specjalista i wychowawca ustalają, kto poprowadzi lekcję, modelując wykorzystanie opisanych w przewodniku sposobów

korygowania niepożądanych zachowań uczniów. Pozostali nauczyciele obserwują tę lekcję. Jest możliwe, aby zamiast lekcji w klasie specjalista zamodelował wykorzystanie tych sposobów korygowania zachowań w trakcie symulacji. Inni nauczyciele wcielają się w role uczniów, a specjalista prowadzi z nimi fragment lekcji (około 10 minut).

Krok 3. Warsztat z nauczycielami

Specjalista organizuje warsztat dla nauczycieli wdrażających interwencję, podczas którego, na podstawie obserwacji lekcji bądź symulacji, przedstawia założenia dotyczące wprowadzanych sposobów reagowania na niepożądane zachowania. W trakcie zajęć specjalista pomaga nauczycielom przeprowadzić analizę, jakie zachowania zaburzające dyscyplinę pojawiają się na ich lekcjach i na które można reagować z wykorzystaniem wprowadzanych sposobów. Wyjaśnia, jakie są cechy odpowiednich sposobów reagowania na niepożądane zachowania oraz jak należy rozumieć stopniowanie tych reakcji. Specjalista wykorzystuje materiały z modułu oraz ćwiczenia poznane na warsztatach. Bazując na tych materiałach, tworzy okazję, aby każdy z uczestników poddał refleksji stosowane do tej pory sposoby reagowania na niepożądane zachowania oraz zaplanował, jak będzie reagował od tej pory. Ważne, aby w ramach ćwiczeń uczestnicy stworzyli indywidualną hierarchię interwencji-reakcji, biorąc pod uwagę natężenie, powtarzalność i wpływ danego zachowania na pracę wszystkich uczniów, nie tylko tych, którzy zakłócają tok lekcji. Ostatecznie wybierają jedną spośród poznanych technik zarządzania klasą.

Krok 4. Wykorzystanie przez nauczycieli nowych sposobów reagowania na niepożądane zachowania uczniów w trakcie lekcji

Nauczyciele wprowadzają do swojej praktyki nowe sposoby reagowania na niepożądane zachowania uczniów. W razie trudności bądź wątpliwości proszą o wsparcie specjalistę, który może przeanalizować z nimi wyzwanie i poszukać rozwiązania. Jeśli jest taka potrzeba, może też wejść do klasy i wspólnie z nauczycielem poprowadzić lekcję, modelując proponowane sposoby reagowania. Najważniejszym zadaniem specjalisty na tym etapie jest wspieranie nauczycieli, aby

nie zaprzestali podejmowania prób i nie powrócili do starych sposobów reagowania. Może to robić poprzez rozmowy indywidualne, obserwacje lekcji czy krótkie spotkania grupowe.

Ważne jest także, aby w przypadku zdiagnozowania przez nauczyciela lub specjalistę trudniejszych przypadków (powtarzających się zachowań trudnych, konfliktowych, przemocowych) specjalista zareagował szybko, oferując dodatkowe wsparcie i wprowadzając działania naprawcze.

Krok 5. Podsumowanie współpracy

Specjalista organizuje spotkanie podsumowujące, na które zaprasza wszystkich zaangażowanych nauczycieli. W rozmowie nauczyciele analizują swoje działania, zastanawiają się, co zmieniło się w sposobie pracy z klasą po wprowadzeniu interwencji. Specjalista notuje wnioski i rekomendacje, które będzie mógł wykorzystać w pracy z inną klasą i z innymi nauczycielami.

Czas trwania:

Minimalny czas trwania interwencji to trzy miesiące. Optymalny czas trwania interwencji – jeden semestr regularnego wykorzystywania proponowanych metod.

Monitorowanie i ewaluacja skuteczności:

W opisanej interwencji specjalista wspiera nauczycieli w poznawaniu wybranych technik reagowania na zachowania niepożądane uczniów. W związku z tym monitorowanie i ewaluacja skuteczności powinny być prowadzone przez specjalistę w odniesieniu do przyrostu wiedzy nauczycieli i rozwoju ich kompetencji w kierowaniu zachowaniem uczniów.

Na początku wdrażania interwencji specjalista, na podstawie obserwacji bądź rozmów z nauczycielami, zapisuje, w jaki sposób reagują oni na pojawiające się zachowania niepożądane uczniów.

Następnie po wdrożeniu interwencji specjalista przeprowadza z nauczycielami wywiad. Kwestionariusz wywiadu zamieszczono poniżej. Specjalista może dodać inne pytania w zależności od zaobserwowanych wyzwań i głównych celów pracy z nauczycielami:

Przykładowy kwestionariusz wywiadu lub pytania do checklisty dla specjalisty:

- Czy nauczyciel(ka) podchodzi do uczniów, którzy zaburzają dyscyplinę?
- Czy nauczyciel(ka) używa w czasie lekcji ustalonych z uczennicami i uczniami gestów, które przywołują ich uwagę?
- Czy nauczyciel(ka) nawiązuje kontakt wzrokowy z uczniami, którzy zaburzają dyscyplinę?
- Czy nauczyciel(ka) nawiązuje kontakt wzrokowy z uczniami, którzy zaburzają dyscyplinę, zanim wypowie ich imię?
- Czy nauczyciel(ka), zanim wypowie imię uczennicy lub ucznia na forum, kieruje cichy komunikat bezpośrednio do niej/niego?
- Czy nauczyciel(ka), zanim wypowie komunikat na forum, kieruje cichy komunikat bezpośrednio do ucznia?

Opcjonalnie, jeśli jest to możliwe, specjalista obserwuje dwie lekcje nauczyciela i zaznacza odpowiedzi na przygotowanej checkliście. Odnotowuje liczbę rekomendowanych reakcji. Po obserwacjach przeprowadza pogłębiony wywiad z nauczycielem.

Wersją alternatywną, przy braku możliwości monitorowania skuteczności interwencji przez specjalistę, jest autoewaluacja nauczyciela, czyli jego własna refleksja nad zastosowaną interwencją. To jedno z działań, które ma podstawowe znaczenie zarówno dla rozwoju indywidualnego, jak i rozwoju całego systemu. Nauczyciel będzie występować w roli badacza, który jest zdolny do krytycznej refleksji nad swoimi działaniami, gromadzi dane, odpowiadając na pytania z kwestionariusza-checklisty i na tej podstawie podejmuje decyzję o możliwości podjęcia zmiany swoich zachowań lub utrzymania tych, które uznaje za właściwe i skuteczne. Autoewaluacja

jest „zaproszeniem do przyjęcia odpowiedzialności za własne działanie” (Korpowicz, 2011, s. 41). Poza checklistą nauczyciel powinien odpowiedzieć sobie na pytania pogłębiające:

1. Jakie są skutki stosowania przeze mnie technik reagowania na niepożądane zachowania uczniów?
2. Jaka jest wartość podejmowanych przeze mnie działań?

Checklista dla nauczyciela:

Jak często stosujesz poznane techniki reagowania na niepożądane zachowania uczennic lub uczniów?

Pytania do autoewaluacji	nigdy	rzadko	często
1. Czy nawiązujesz kontakt wzrokowy z uczniami, którzy zaburzają dyscyplinę?			
2. Czy nawiązujesz kontakt wzrokowy z uczniami, którzy zaburzają dyscyplinę, zanim wypowiesz ich imię?			
3. Czy podchodzisz do uczniów, którzy zaburzają dyscyplinę?			
4. Czy używasz w czasie lekcji ustalonych z uczennicami i uczniami gestów, które przywołują uwagę uczniów?			
5. Czy zanim wypowiesz imię uczennicy lub ucznia na forum, kierujesz cichy komunikat bezpośrednio do niej/niego?			

Pytania do autoewaluacji	nigdy	rzadko	często
6. Czy zanim wypowiesz komunikat na forum do ucznia lub uczennicy, kierujesz cichy komunikat bezpośrednio do niej/niego?			

Trzecim narzędziem do ewaluacji jest kwestionariusz dla uczniów pn. „Reakcje nauczyciela” (załącznik nr 1), którzy określają częstotliwość występowania reakcji nauczyciela w odniesieniu do wybranych sytuacji w klasie. Oczekuje się, że po interwencji zwiększy się częstotliwość występowania reakcji właściwych i zmniejszy się występowanie reakcji niewłaściwych (takich jak podniesienie głosu, wpisanie uwagi do dziennika).

Ryzyko/zagrożenia w realizacji:

1. Silne nawyki nauczycieli związane z reagowaniem na trudne zachowania uczniów

Temat kierowania klasą jest rzadko obecny w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli w Polsce. Nauczyciele najczęściej sami wypracowują strategie radzenia sobie z utrzymywaniem dyscypliny i reagowaniem na zachowania trudne. Często powtarzają sposoby, które sami widzieli u swoich nauczycieli. Zdarza się, że wśród tych metod pojawiają się: ironia, sarkazm, zwracanie uwagi publicznie. Reagują w znany sobie sposób, aby doprowadzić lekcję do końca, często też próbując chronić siebie i swój autorytet. Może się zdarzyć, że nauczyciele uznają proponowane rozwiązania za zbyt łagodne, co uniemożliwi im przełamanie nawyku. W takiej sytuacji wykorzystanie okazji do wypróbowania nowych sposobów reakcji będzie niemożliwe.

2. Skuteczność metod o destrukcyjnym wpływie na dobre relacje

Zdarza się, że nauczyciele reagują na niepożądane zachowania uczniów w sposób, który okazuje się skuteczny i jednocześnie źle wpływa na klimat w klasie oraz relacje między rówieśnikami i między uczniami a nauczycielem. Przykładem takiego sposobu reagowania może być wykorzystywanie sarkazmu. Gdy nauczyciel na niepożądane zachowanie reaguje wypowiedzią sarkastyczną, uczeń najprawdopodobniej zmieni swoje zachowanie. To mylnie sugeruje nauczycielowi, że warto takie właśnie sposoby reagowania powtarzać. Niestety nauczyciel nie widzi długofalowych skutków i nie zdaje sobie sprawy, że uczy w ten sposób uczniów, że to jest akceptowany sposób reagowania. Czasem zauważa to dopiero, gdy uczeń w podobny sposób odpowiada właśnie nauczycielowi, co wydaje się mu niegrzeczne, nietaktowne. Niestety, uczniowie powtarzają obserwowane u dorosłych zachowania.

Bibliografia:

Aloe, A. M., Amo, L. C., & Shanahan, M. E. (2014). Classroom management self-efficacy and burnout: a multivariate meta-analysis. *Educational psychology review*, 26, 101–126.

Armbruster, P., Patel, M., Johnson, E., & Weiss, M. (2009). Active learning and student-centered pedagogy improve student attitudes and performance in introductory biology. *CBE Life Science Education*, 8, 203–213.

<http://dx.doi.org/10.1187/cbe.09-03-0025>

Bernstein, D. A. (2018). Does active learning work? a good question, but not the right one. *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, 4(4), 290–307.

<https://doi.org/10.1037/stl0000124>

Cybulska, R., Derewlana, H., Kacprzak, A., Pęczek, K. (2017). *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*. Warszawa: ORE

Korporowicz, L. (2011). Ewaluacja jako animacja. W kierunku ewaluacji piątej generacji. W: G. Mazurkiewicz (red.). *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Refleksje*. Kraków: Wydawnictwo UJ.

Pyżalski, J. (2022). *Trudne zachowania uczennic i uczniów podczas lekcji i złe relacje w klasie – propozycje rozwiązań wychowawczych*. Inspirator dla Nauczycielek i Nauczycieli. Część III. Warszawa: WCIES.

Pyżalski, J. (red.) (2020). *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*. Warszawa: EduAkcja.

Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate Instruction in mixed-ability classrooms*. Alexandria Virginia USA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Westling, D. L. (2010). Teachers and Challenging Behavior: Knowledge, Views, and Practices. *Remedial and Special Education*, 31(1), 48–63.